

نگاهی اجمالی به تعامل تجارت و محیط زیست در پرتو موافقت‌نامه‌های تجاری

محمد حسین رمضانی قوام آبادی*

چکیده

امروزه جامعه‌ی بین‌المللی با چالش جدید حفاظت از محیط زیست و امنیت غذایی روبه‌رو است. این جامعه باید در رویارویی منافع متضاد یعنی آزادی مبادلات از یک سو و حفاظت از محیط زیست از سوی دیگر داوری کند. باوجود افزایش تدریجی توجهات شهروندان به محیط زیست، به نظر می‌رسد که آزادی مبادلات همچنان تنها دغدغه‌ی دولت‌هاست و به عنوان اصل مقدس و غیر قابل خدشه تلقی می‌شود.

سازمان جهانی تجارت قبل از هر چیز یک سازمان بین‌المللی اقتصادی است و به نظر می‌رسد که موضوعات زیست محیطی در چارچوب اشتغالاتش وارد نشود. با وجود این، برخی از مقررات موافقت‌نامه‌ی موانع فنی فراروی تجارت و موافقت‌نامه‌ی اجرای تدابیر بهداشتی و بهداشت گیاهی به مسایل زیست محیطی توجه کرده‌اند. این تحقیق موضوع محیط زیست را در ساختار جدید تجاری یعنی سازمان جهانی تجارت مورد بررسی قرار خواهد داد.

کلید واژگان

تجارت بین‌الملل، محیط زیست، گات، سازمان جهانی تجارت، موافقت‌نامه‌های چند جانبه زیست محیطی

* استادیار دانشکده‌ی حقوق، دانشگاه شهید بهشتی.

مقدمه

معمولا بحث و گفتگو از رابطه‌ی تجارت بین‌المللی و محیط زیست منتهی به طرح مفاهیم متضادی می‌شود. در تجارت بین‌الملل، آزاد سازی مبادلات نقش مهمی بازی می‌کند که تحقق آن منوط به برداشتن تمام اشکال و موانع فراروی آزادی جریان کالاها می‌باشد. پس در این چارچوب رشد تولید و تنظیم مبادلات تجاری بین‌المللی به شدت تحت تاثیر قوانین بازار قرار می‌گیرد.

فرایند تولید و کالای تولید شده، نگهداری، ورود و صدور بعضی از کالاها و به طور کلی تجارت آن‌ها می‌تواند به طور مستقیم و غیرمستقیم محیط زیست را متاثر سازد. به عبارت دیگر موضوعات مختلف تجاری در مقابل موضوعات مربوط به حفاظت از محیط زیست قرار می‌گیرد و نوعی تضاد در اهداف و یا بهتر بگوییم نوعی هم‌گرایی مشکل بین تجارت و محیط زیست را به ذهن متبادر می‌سازد. بهره‌وری و کسب سود بیش‌تر، از اهداف مهم کارگزاران اقتصادی و تجاری است و به همین جهت رعایت کامل استانداردهای زیست محیطی می‌تواند موجب گران شدن قیمت نهایی کالای تولید شده گردد. تولید، نگهداری، نقل و انتقال و عرضه‌ی غیرقانونی مواد خطرناک می‌تواند سلامت و بهداشت انسان و گونه‌های مختلف جانوری و گیاهی را به مخاطره بیندازد.

در مقابل، آیا تدابیر مربوط به حفاظت از محیط زیست این نگرانی را تقویت نمی‌کند تا باز به بهانه‌ی این حفاظت به دامن سیاست‌های حمایتی سنتی در حوزه‌ی تجارت بین‌الملل باز گردیم و بر سر راه کالاهای خارجی مشابه کالاهای داخلی موانع و محدودیت‌هایی ایجاد کنیم؟ به عبارت دیگر آیا این تدابیر، به منزله‌ی سیاست‌های حمایتی جدیدی تحت عنوان «سیاست‌های حمایتی سبز»^۱ تلقی نمی‌شوند؟ سازمان جهانی تجارت چه اقداماتی

1. Maljean- Dubois, S., *Droit de l'organisation mondiale du commerce et protection de l'environnement*, Bruxelles, Bruylant, 2003, p. 14.

برای ایجاد مصالحه بین دو موضوع تجارت و محیط زیست انجام داده است؟ تجزیه و تحلیل این پرسش‌ها می‌تواند ابعاد مختلف موضوع تجارت و محیط زیست و همچنین اقدامات انجام شده در سطح بین‌المللی را نشان دهد. نقش محوری سازمان جهانی تجارت در ایجاد نوعی آشتی میان دو موضوع تجارت و محیط زیست بر کسی پوشیده نیست؛ زیرا این سازمان می‌تواند با سایر نهادهای بین‌المللی ذیصلاح در حوزه‌ی محیط زیست جهت تحقق رویکردی مشترک برای توسعه‌ی پایدار گام‌های موثری بردارد. البته لازم به ذکر است که سازمان مزبور تلاش‌هایی را نیز انجام داده تا هر چه بیش‌تر اصطکاک موجود بین تجارت و محیط زیست به حداقل برسد. هماهنگی بین قواعد سازمان جهانی تجارت و موافقت‌نامه‌های چندجانبه‌ی زیست محیطی در این خصوص مهم می‌نماید که از آن جمله می‌توان به نظام‌مند کردن برجسب‌های زیست محیطی کالاها، روشن کردن روابط بین سازمان جهانی تجارت و اصول حقوق بین‌الملل محیط زیست هم‌چون اصل احتیاط و هم‌چنین هم‌کاری و ارتباط بین سازمان جهانی تجارت و سایر نهادهای بین‌المللی که به نحوی با مسایل محیط زیست در سطح بین‌المللی می‌پردازند، اشاره کرد.

در ارتباط با محیط زیست و حفاظت از آن، گات ۱۹۴۷ مقررات چندانی پیش‌بینی نمی‌کرد و این امر نیز بی‌جهت نبود؛ زیرا در زمان تنظیم موافقت‌نامه‌ی عمومی تعرفه و تجارت (گات) در سال ۱۹۴۷ موضوع محیط زیست به صورت امروزی مطرح نبوده است. اما با وجود این، گفتنی است که واژه‌ی «حفاظت از محیط زیست» برای اولین بار در گد‌های^۲ دور توکیو مطرح شد.^۳ بر عکس در سازمان جدید این وضعیت اندکی متفاوت بود زیرا با شکفتگی حقوق بین‌الملل محیط زیست در کنفرانس استکهلم (۱۹۷۲)، توجه

۲. «کد» به مجموعه توافقات ناشی از مذاکرات دور توکیو اطلاق می‌شود.

3. Kieffer B., *L'organisation mondiale du commerce et l'évolution du droit international public*, Bruxelles, Larcier, 2008, p. 66.

جهانی به محیط زیست با کنفرانس ریو (۱۹۹۲) به اوج خود رسید یعنی زمانی که دور اروگوئه جهت ایجاد سازمان جهانی تجارت در جریان بود.

به طور کلی توجه به محیط زیست و توسعه پایدار در سازمان جهانی تجارت از چند منظر قابل توجه است: الف) حفظ ماده ۲۰ موافقت‌نامه‌ی عمومی تعرفه و تجارت. تأسیس سازمان جهانی تجارت نه تنها موجب حذف ماده‌ی فوق نشد بلکه به نحوی نیز تقویت شد. این ماده، موضوع محیط زیست را در قالب استثنائات کلی مورد توجه قرار می‌دهد و به همین جهت نیز در اغلب قضایای مطروحه در خصوص بهداشت و سلامت انسان، حیوان و گیاه در گروه‌های ویژه یا پانل (گات ۱۹۴۷) و ارگان حل و فصل سازمان جهانی تجارت مورد استناد قرار گرفته و می‌گیرد. ب) دیباچه‌ی موافقت‌نامه‌ی مراکش^۴ به طور مستقیم به استفاده‌ی مناسب از منابع جهانی مطابق با اهداف توسعه‌ی پایدار جهت حفاظت از محیط زیست اشاره می‌کند. ج) وجود قواعدی هم‌چون قواعد مربوط به موانع فنی فراروی تجارت و همچنین تدابیر بهداشتی و بهداشت گیاهی، امکان پیگیری اهداف زیست محیطی و تصویب تدابیر ضروری در این حوزه را به دست می‌دهد. و در نهایت ایجاد کمیته‌ی تجارت و محیط زیست جهت برقراری هم‌زیستی و هماهنگی بین تجارت و محیط زیست نقش بسیار حیاتی در این خصوص بازی می‌کند. لذا برای روشن شدن تعامل موجود بین تجارت و محیط زیست، تلاش خواهیم کرد به اختصار به بررسی و تجزیه و تحلیل موارد فوق بپردازیم.

۴. سازمان جهانی تجارت به موجب موافقت‌نامه‌ی مراکش ۱۹۹۴، جای‌گزین گات گردید. لذا موافقت‌نامه‌ی مراکش به مثابه اختتام دهنده‌ی دور اروگوئه و موجد سازمان جهانی تجارت می‌باشد. نکته‌ی قابل توجه این است که موافقت‌نامه‌ی مراکش، ضمن معرفی و اعطای شخصیت حقوقی بین‌المللی به سازمان مزبور، آن را به عنوان چارچوبی نهادین برای هدایت روابط تجاری بین‌المللی می‌داند و آن را از گات که یک موافقت‌نامه‌ی موقت بود، مجزا می‌کند.

فصل اول) مبنای حفاظت از محیط زیست در موافقت‌نامه‌ی عمومی تعرفه و تجارت

تدوین موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) در راستای کاهش و حذف تدریجی عوارض و تعرفه‌های گمرکی و تحقق آزادی مبادلات تجاری بین کشورها بوده است و در عمل نیز نزدیک به نیم قرن به همراه سایر نهادهای بین‌المللی روابط تجاری بین کشورها را نظم و نسق داد.

ماده‌ی ۲۰ موافقت‌نامه^۵ موضوع محیط زیست را در قالب استثنائات کلی، مورد توجه قرار می‌دهد. عنوان ماده‌ی ۲۰ به استثنائات کلی اختصاص یافته است؛ که در طی ده بند این استثنائات را احصا می‌کند. استثنائات مزبور از تنوع گوناگونی برخوردارند که از آن جمله می‌توان به تدابیر ضروری برای حمایت از اخلاق عمومی، حفاظت از بهداشت و حیات اشخاص، جانوران و گیاهان، ورود و صدور طلا و نقره، حمایت از علایم و حقوق مولفین، محصولات ساخته شده در زندان، حفاظت از خزانه‌های ملی دارای ارزش هنری، تاریخی یا باستان‌شناسی، حفاظت از منابع طبیعی تجدید ناپذیر، اجرای تعهدات قراردادی برای یک کالای اساسی، محدودیت صدور مواد اولیه و ذخیره بین‌المللی محصولات کمیاب اشاره کرد. در میان این استثنائات، دو بند به محیط زیست اختصاص یافته است که با توجه به آن دولت‌ها می‌توانند تحت شرایطی از تعهدات تجاری خود عدول نمایند.

۵. ماده‌ی ۲۰ موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت مقرر می‌دارد: «هیچ موردی در این موافقت‌نامه نباید به گونه‌ای تفسیر شود که مانع تصویب یا اجرای تدابیر توسط هر یک از طرفین متعاقد گردد مشروط به این که این تدابیر به صورت ابزار تبعیض خودسرانه یا غیرموجه بین کشورهایی که دارای همان شرایط می‌باشند، اعمال نگردد یا محدودیتی پنهان بر تجارت بین‌المللی ایجاد نکند. الف) [...] ب) تدابیری که برای حفاظت از بهداشت و سلامت اشخاص و جانوران یا حفاظت از گیاهان ضروری است. ز) تدابیر مربوط به حفاظت از منابع طبیعی تجدید ناپذیر، در صورتی که این چنین تدابیری به همراه محدودیت‌هایی بر تولید یا بر مصرف ملی اعمال شده باشد».

استناد به این استثنائات مستلزم دو مرحله است؛ در مرحله اول به این موضوع پرداخته می‌شود که آیا تدابیر مورد نظر در چارچوب یکی از دو استثنای مندرج در ماده‌ی ۲۰ قرار می‌گیرد یا خیر؟ به عبارت دیگر آیا سیاستی که تدابیر و اقدامات بر اساس آن اتخاذ شده‌اند از جمله سیاست‌هایی است که برای حفاظت از بهداشت و سلامت اشخاص و یا برای حفاظت از منابع طبیعی تجدید ناپذیر پیش‌بینی شده‌اند؟ در مرحله دوم، ارزیابی این تدابیر و اقدامات با شروط صدر ماده‌ی فوق صورت می‌گیرد.

پس از توجیه اقدامات اتخاذی در قالب یکی از استثنائات زیست محیطی، بایستی این تدابیر در مرحله دوم بنا بر شروط صدر ماده‌ی ۲۰ مورد ارزیابی قرار گیرند، زیرا از این طریق مشخص می‌شود که این اقدامات هدفی زیست محیطی دارند یا این که تنها اقدامی حمایتی هستند. به عبارت دیگر، رعایت صرف شروط مندرج در بندهای زیست محیطی توجیه کننده‌ی عدول از تعهدات گات محسوب نمی‌شود مگر این که این اقدامات توسط الزامات صدر ماده مورد ارزیابی قرار گیرند. ارزیابی این اقدامات مطابق صدر ماده‌ی مذکور، تضمین کننده‌ی پیش‌گیری از سوءاستفاده از استثنائات زیست محیطی توسط طرفین اختلاف می‌باشد. لذا رعایت سلسله مراتب از حیث توجیه اقدامات در مرحله اول و ارزیابی و مطابقت آن اقدامات با صدر ماده‌ی ۲۰، در عمل به عنوان معیار پذیرفته شده‌ای است که در رسیدگی به اختلافات مطروحه در سازمان جهانی تجارت مورد توجه قرار می‌گیرد.

قبل از تشکیل سازمان جهانی تجارت بارها به این ماده استناد شد و از این طریق به طور مستقیم و غیرمستقیم از محیط زیست حمایت به عمل آمد. بعد از تاسیس سازمان جهانی تجارت، روند استناد دولت‌ها به ماده‌ی ۲۰ تداوم پیدا کرد و در قضایای مختلفی مطرح گردید.

در آستانه‌ی ورود به هزاره‌ی سوم و با طرح موضوعات و جنبه‌های جدید مرتبط با تجارت بین‌الملل و همچنین کاستی‌های مربوط به نظام حل و فصل گات موجب شد تا کشورها در مذاکرات چندجانبه‌ی تجاری خود در چارچوب دور اروگوئه در صدد پر کردن چنین کاستی‌هایی همت گمارند. بعد از مذاکرات نسبتاً طولانی این دور، کشورها تصمیم به تأسیس سازمان جهانی تجارت گرفتند که رسماً و عملاً جانشین موافقت‌نامه‌ی عمومی تعرفه و تجارت (گات) گردید. پس با ایجاد سازمان جهانی تجارت، سیستم تجارت چند جانبه به طور قابل توجهی از نظر مادی و ساختاری متحول گردید و سازوکارهای حل و فصل اختلافات آن تقویت شد. ماده‌ی ۲۰ موافقت‌نامه‌ی عمومی تعرفه و تجارت بدون هیچ تغییری در قالب سازمان جهانی تجارت حفظ گردید و هم‌چنان نیز به قوت خود باقی است. علاوه بر ماده‌ی ۲۰ باید به سایر اقدامات انجام شده در قالب سازمان جهانی تجارت اشاره کرد که در مقایسه با گات ۱۹۴۷ بیان‌گر تمایل بیش‌تر سازمان مزبور در توجه به مسایل زیست محیطی است. البته لازم به ذکر است که سازمان جهانی تجارت ماهیتاً و اصالتاً یک سازمان زیست محیطی نمی‌باشد؛ اما شکل‌گیری موافقت‌نامه‌های تجاری با روی‌کرد زیست محیطی در پهنه‌ی سازمان جهانی تجارت مبین عزم این سازمان جهت ایجاد پیوند بین موضوعات تجاری و زیست محیطی است.

فصل دوم) توجه به محیط زیست و تحول بنیادین در سیستم تجارت چند

جانبه در دور اروگوئه و دوحه

دور اروگوئه هشتمین دور مذاکرات چندجانبه‌ی گات محسوب می‌شود که از سال ۱۹۸۶ آغاز شد و تا سال ۱۹۹۴ به طول انجامید. این دور از جهات مختلف نسبت به سایر مذاکرات ادواری گات متفاوت و متمایز می‌باشد. ادوار اولیه‌ی گات بیش‌تر بر روی موضوع تعرفه‌ها و کاهش آن متمرکز بود در حالی که دور اروگوئه از لحاظ موضوعاتی

که در دستور کار آن قرار داشت از تنوع بسیار زیادی برخوردار بود. در دور اروگوئه دیگر تجارت کالاها به تنهایی در کنار سایر موضوعات سنتی در دستور کار مذاکرات قرار نداشت زیرا برای اولین بار موضوع تجارت خدمات از یک سو و تقویت ساختارهای گات از سوی دیگر مورد توجه واقع شد. طولانی بودن مدت مذاکرات دور اروگوئه خود گواه تنوع موضوعات بود و نکته‌ی دیگر این که به‌رغم وجود اختلافات، دولت‌ها اصرار داشتند تا در هر صورت، مذاکرات این دور منتج به نتیجه‌ای گردد و از شکست خوردن آن جلوگیری نمایند زیرا شکست این مذاکرات عملاً به معنی روی آوردن به سیاست‌های ملی حمایتی تلقی می‌شد. با پایان یافتن مذاکرات دور اروگوئه و تنظیم موافقت‌نامه‌ی مراکش ۱۹۹۵ سازمان جهانی تجارت رسماً جای‌گزین موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت گردید. موضوع محیط زیست نیز در کنار سایر موضوعات مورد توجه بانیان سازمان جهانی تجارت قرار گرفت. البته همان‌طور که در بالا دیدیم، موضوع محیط زیست قبل از سازمان جهانی تجارت نیز به نحوی از انحاء مطرح بوده که با تاسیس این سازمان قدری پررنگ‌تر گردید. اما باید اذعان کرد که سازمان جهانی تجارت، موافقت‌نامه‌ی خاصی را به محیط زیست اختصاص نداده است اما شناسایی مقرراتی در خصوص محیط زیست در اسناد سازمان جهانی تجارت و بازتاب آن در موافقت‌نامه‌های چندجانبه‌ی زیست محیطی مبین شروع روی‌کردی مثبت و سازنده بین محیط زیست و تجارت محسوب می‌شود، اگر چه این امر هنوز در مراحل ابتدایی خود قرار دارد.

در اجلاس پایانی دور اروگوئه پیشنهاد شد تا کمیته‌ی ویژه‌ای تحت عنوان «کمیته‌ی تجارت و محیط زیست» تشکیل شود. با قرار گرفتن موضوع تجارت و محیط زیست در دستور کار دوحه و تکلیف کمیته‌ی مذکور به بررسی ارتباط بین محیط زیست و تجارت، عملاً موضوع محیط زیست در پهنه‌ی این سازمان تقویت شد. در واقع هدف از طرح این موضوع، تبیین رابطه‌ی بین مذاکرات تجاری چندجانبه و محیط زیست و آزادسازی کالاها

و خدمات زیست محیطی بود زیرا کنوانسیون‌های بین‌المللی زیست محیطی زیادی وجود دارد که بر تجارت تاثیر می‌گذارند. پس کمیته‌ی مزبور به عنوان مرجع گفتگوی بین تجارت و محیط زیست است و بدین منظور این نهاد از طریق سازوکارهای تعاملی در داخل خود سازمان با نهادهایی چون کمیته‌ی تجارت و توسعه و یا خارج از سازمان با وزرای محیط زیست و بازرگانی کشورهای مختلف و همچنین با دبیرخانه‌های سازمان‌های متولی یا تاثیرگذار بر محیط زیست و موافقت‌نامه‌های چندجانبه‌ی زیست محیطی می‌تواند نقش مهمی در تحقق اهداف دور دوحه ایفا نماید.

دور دوحه چهارمین نشست کنفرانس وزیران سازمان جهانی تجارت است که در سال ۲۰۰۱ آغاز شد.^۶ البته شایان ذکر است که دور جدید مذاکرات تجاری قرار بود هم‌زمان با سومین نشست کنفرانس وزیران سازمان جهانی تجارت در سال ۱۹۹۹ در شهر سیاتل آمریکا آغاز شود اما به دلیل اختلاف نظر کشورهای عضو سازمان جهانی تجارت بر سر موضوعاتی که باید در دستور کار آن قرار گیرد این امر میسر نگردید. به هر رو این اختلاف‌ها یکی از عوامل مهمی بود که منجر به شکست نشست سیاتل گردید و عملاً شروع مذاکرات بعدی را تا زمان چهارمین نشست کنفرانس وزیران سازمان جهانی تجارت در دوحه به تعویق انداخت. دور دوحه با صدور اعلامیه‌ای مشتمل بر ۵۲ بند مسیر مذاکرات را از حیث چارچوب‌های موضوعی و دستور کار مذاکرات ترسیم کرد. به طور کلی هدف از این مذاکرات دستیابی به توافقی جامع برای کاهش مجموعه‌ای از موانع تجاری در زمینه‌های کشاورزی، صنعت و خدمات می‌باشد. دستور کار دور دوحه طیف گسترده‌ای از

۶. دور جدید مذاکرات تجاری جهان که از ابتدای فوریه‌ی سال ۲۰۰۲ آغاز شد، در واقع اولین دور مذاکرات آزادسازی مبادلات تجاری پس از تشکیل سازمان جهانی تجارت در سال ۱۹۹۵ و نهمین دور مذاکرات از زمان تاسیس موافقت‌نامه‌ی عمومی تعرفه و تجارت (گات) در سال ۱۹۴۷ محسوب می‌شود.

موضوعات از جمله تجارت کالاهای صنعتی، تجارت محصولات کشاورزی، تجارت خدمات، جنبه‌های تجاری، حقوق مالکیت فکری، موضوعات جدید تجاری، تجارت و محیط زیست، تجارت الکترونیکی، اصلاح برخی قواعد و مقررات سازمان جهانی تجارت و ... را شامل می‌شود. اما باید توجه داشت که همه‌ی موضوعات دستور کار دوحه برای کشورهای مختلف عضو سازمان جهانی تجارت به یک اندازه مهم نیستند و هر کدام یا هر گروه از کشورهای عضو این سازمان با توجه به سطح توسعه‌ی ملی و وضعیت اقتصادی و تجاری خود، بر روی یک یا چند موضوع خاص تاکید دارند که همین امر پیشرفت مذاکرات دور دوحه را مشکل کرده است. موضوعات گوناگونی مورد اختلاف کشورهای مذاکره کننده می‌باشد ولی مهم‌ترین آن مربوط به تعرفه‌ها و یارانه‌های بخش کشاورزی است.

تجارت و محیط زیست یکی از موضوعات مورد توجه اعلامیه‌ی وزارتی دوحه می‌باشد که در بندهای ۳۱ تا ۳۳ و ۵۱ این اعلامیه پیش‌بینی شده است. در این بندها ضمن توجه به تقویت حمایت همه‌جانبه از تجارت و محیط زیست بر روابط موجود بین قواعد سازمان جهانی تجارت و تعهدات تجاری خاص اعلام شده در موافقت‌نامه‌های چندجانبه‌ی زیست محیطی، آیین‌های مبادله‌ی اطلاعات بین دبیرخانه‌ی موافقت‌نامه‌های چندجانبه‌ی زیست محیطی و کمیته‌های مرتبط این سازمان و همچنین حذف یا کاهش موانع تعرفه‌ای یا غیرتعرفه‌ای مربوط به کالاها و خدمات زیست محیطی تاکید می‌شود.

نقش محوری کمیته‌ی تجارت و محیط زیست در این زمینه قابل توجه است، زیرا این کمیته در چارچوب اقداماتش باید به موضوعاتی چون تاثیر تدابیر زیست محیطی بر دسترسی به بازار خصوصا در مورد کشورهای در حال توسعه و کم‌تر توسعه یافته، مقررات مرتبط با موافقت‌نامه‌ی مربوط به جنبه‌های حقوق مالکیت معنوی برجسب‌های زیست محیطی اهتمام ویژه‌ای داشته باشد.

کمیته‌ی تجارت و محیط زیست در راستای وظایفی که به موجب دور دوحه بر عهده دارد، گزارش‌های سالانه‌ای تهیه می‌کند. در این گزارش‌ها، کمیته به اقدامات انجام شده در خصوص هر یک از بندهای مذکور در اعلامیه‌ی دوحه و تحولات آن و همچنین سایر موضوعات مرتبط اشاره می‌کند. برای مثال در اجلاس نوامبر ۲۰۰۸ نماینده‌ی اندونزی و دبیرخانه‌ی کنوانسیون چارچوب ملل متحد در مورد تغییرات آب و هوایی گزارش‌های مختصری در مورد کنفرانس بالی ۲۰۰۷ ارایه دادند. همین امر باعث شد تا موضوع مربوط به تجارت و تغییرات آب و هوایی به طور جدی‌تر دنبال شود و بر مبادله‌ی اطلاعات در این حوزه‌ی تاکید گردد. در اجلاس ژوئیه‌ی ۲۰۰۹ کمیته‌ی تجارت و محیط زیست مباحث ابتدایی و اولیه‌ی مربوط به تجارت و تغییرات آب و هوایی را ادامه داد و در همین خصوص بعضی از اعضا ضرورت جستجوی یک راه‌حل جهانی را برای این مسئله مطرح کردند تا از این طریق از اقدامات یک‌جانبه جلوگیری شود و همچنین از نتایج کنوانسیون چارچوب پیش گفته ضمن تاکید بر مسئولیت مشترک اما متفاوت که یکی از اصول مهم حقوق بین‌الملل محیط زیست تلقی می‌شود، استفاده گردد. برخی دیگر از اعضا نیز بر اهمیت مبادله‌ی اطلاعات بین سازمان‌های منطقه‌ای برای تقویت همکاری بین سیاست‌های تجاری و زیست محیطی اصرار داشتند که در هر صورت این امر حکایت از اهمیت موضوع و طرح آن در کمیته‌ی تجارت و محیط زیست سازمان جهانی تجارت دارد.^۷ شاید این کمیته را بتوان به مثابه یک فورم خیلی مهم در حوزه‌ی تسهیل روابط بین محیط زیست و تجارت بین‌المللی تشبیه کرد که در کار خود نیز از پیشرفت‌های قابل توجهی برخوردار بوده است، اما در مجموع، مذاکرات مربوط به محیط زیست هنوز در مراحل اولیه‌ی خود

7. Voir, Rapport du comité du commerce et de l'environnement, WT/CTE/16, 30 octobre 2009, §§ 14-15.

قرار دارد. کمیته‌ی مذکور بیش‌تر بر روی رابطه‌ی بین مقررات موجود سازمان جهانی تجارت و تعهدات تجاری خاص تنظیم شده در موافقت‌نامه‌های چن جانبه‌ی زیست محیطی متمرکز شده است.

فصل سوم) شکل‌گیری موافقت‌نامه‌های تجاری با روی‌کرد حفاظت از محیط زیست

ماده‌ی ۲۰ موافقت‌نامه‌ی عمومی تعرفه و تجارت، حفاظت از محیط زیست را در قالب استثنائات کلی مورد توجه قرار می‌دهد. در واقع مقررات این ماده به منزله‌ی استثنائاتی است که بر قواعد کلی تجارت بین‌المللی وارد می‌شود. علاوه بر این ماده، دو موافقت‌نامه‌ی دیگر نیز موضوع حفاظت از محیط زیست را مورد توجه قرار داده‌اند: الف) موافقت‌نامه‌ی مربوط به موانع فنی فراروی تجارت؛ ب) موافقت‌نامه‌ی مربوط به اجرای تدابیر بهداشتی و بهداشت گیاهی.

الف) موافقت‌نامه‌ی مربوط به موانع فنی فراروی تجارت

امروزه بیش از پیش شاهد ازدیاد و وضع مقررات فنی توسط دولت‌ها هستیم و به همین دلیل این مقررات از تنوع بسیار زیادی برخوردارند. استفاده‌ی غیراصولی دولت‌ها از این اختیار و تنظیم چنین مقرراتی می‌تواند روابط تجاری بین‌المللی را به شدت تحت تاثیر قرار دهد. توسل به سیاست‌های حمایتی در لوای تنظیم مقررات فنی از سوی دولت‌ها می‌تواند برای تولیدکنندگان و صادرکنندگان مشکلات زیادی را به وجود بیاورد.

علت اصلی ازدیاد وضع مقررات فنی ناشی از چند عامل است: اولاً) بالا رفتن سطح زندگی افراد. بالا رفتن سطح زندگی موجب درخواست مصرف‌کنندگان جهت دریافت کالاهای و محصولات با کیفیت شده است. ثانیاً) توجه به مسایل زیست محیطی. توجه بیش

از حد به موضوع محیط زیست در سطح ملی و بین‌المللی سبب شده تا درخواست برای کالاهای مفید برای محیط زیست بالا رود. همین امر نیز موجب وضع روز افزون هنجارهای فنی جهت حفاظت از محیط زیست شده است.

لذا امروزه تولید محصولات با کیفیت از اهمیت زیادی برخوردار است و همین امر نیز باعث شده تا تولیدکنندگان و صادرکنندگان به تنظیم استانداردها و مقررات فنی روی آورند. تنظیم این مقررات و گسترش آن این شبهه را ایجاد کرد که ممکن است موجب اختلال در روابط تجاری گردد و به واقع منتهی به نوعی حمایت از صنایع داخلی شود. به عبارت دیگر، تنظیم این مقررات ضمن حمایت از صنایع داخلی منتهی به رفتاری تبعیض‌آمیز می‌شود که با یکی از اصول مبنایی گات و سازمان جهانی تجارت در تضاد خواهد بود. بنابراین تلاش شد تا آن‌جا که ممکن است تنظیم استانداردها و مقررات فنی را در قالب یک موافقت‌نامه صورت‌بندی نمایند تا از این طریق از اعمال رفتار تبعیض‌آمیز در تجارت بین‌الملل جلوگیری شود.

اولین بار در گات ۱۹۴۷ بود که بر ضرورت وجود استانداردها اشاره شد. در این موافقت‌نامه هرگونه اقدام ضروری برای حفظ سلامت و بهداشت انسان، حیوان و گیاه (ماده ۲۰) و همچنین هرگونه ممنوعیت یا محدودیت وارداتی یا صادراتی که برای اجرای استانداردها یا مقررات طبقه‌بندی در تجارت بین‌المللی ضرورت دارند (ماده ۱۱) مجاز دانسته شده است. به تدریج رشد استانداردها و مقررات فنی در کشورها اثراتی منفی بر تجارت بین‌الملل گذاشت چرا که رعایت این استانداردها هزینه‌های اضافی فراوانی را بر صادرکنندگان و تولیدکنندگان تحمیل می‌نمود و قدرت رقابت آن‌ها را در بازارهای

خارجی کاهش می‌داد. لذا در دور توکیو^۸ سی و دو کشور متعاهد، موافقت‌نامه‌ی چندجانبه‌ی موانع فنی تجارت را بین خود امضا کردند. این موافقت‌نامه مشتمل بر نحوه و چگونگی تهیه، تصویب و اجرای مقررات فنی، استانداردها و رویه‌های ارزیابی مطابقت بود.^۹ بعدها در دور اروگوئه این موافقت‌نامه در شکل جامع و گسترده‌تری به صورت «موافقت‌نامه‌ی فنی فراروی تجارت» درآمد و بخشی از موافقت‌نامه‌های سازمان جهانی تجارت گردید. این موافقت‌نامه‌ی دارای پانزده ماده و سه ضمیمه می‌باشد که بنا بر بند ۵ ماده‌ی ۱۵ آن، ضمایم مزبور جزو لاینفک موافقت‌نامه تلقی می‌شوند.

مقررات حاکم بر سازمان جهانی تجارت اعضای خود را ملزم به داشتن استاندارد کالا و وضع مقررات فنی نمی‌کند و همچنین این سازمان در تدوین استانداردها هیچ گونه مداخله‌ای ندارد بلکه این خود دولت‌های عضو هستند که ابتکار عمل را به دست می‌گیرند.^{۱۰} پس موافقت‌نامه، دست دولت‌ها را برای پذیرش استانداردها و اتخاذ تدابیر لازم در این خصوص باز گذاشته است. البته لازم به ذکر است که موافقت‌نامه‌ی یاد شده کشورهای عضو را به استفاده از استانداردهای بین‌المللی^{۱۱} مجبور نمی‌کند بلکه تلاش

۸. دور توکیو هفتمین دور مذاکرات چندجانبه‌ی تجاری گات محسوب می‌شود. این مذاکرات از سال ۱۹۷۳ آغاز شد و در سال ۱۹۷۹ پایان یافت. در این دور نیز مثل ادوار قبلی موضوع کاهش تعرفه‌ها در صدر امور قرار داشت و در کنار آن موضوعاتی چون موانع غیرتعرفه‌ای، یارانه‌ها، استانداردها و غیره مورد بررسی قرار گرفت.

9. OCDE, L'impact des réglementations sur le commerce de produits agroalimentaires, service des publications de l'OCDE, 2003, p. 142.

10. Voir, Préambule de l'Accord sur les Obstacles Techniques au Commerce (OTC).

۱۱. سازمان بین‌المللی استاندارد [Organisation internationale de normalisation (ISO)] و کمیسیون الکتروتکنیک بین‌المللی [Commission élektrotechnique internationale (CEI)] دو سازمان غیردولتی هستند که سیستم استاندارد سازی را در سطح جهانی صورت‌بندی و شکل می‌دهند. موسسات و

می‌کند با تشویق دولت‌ها به تصویب چنین استانداردهایی از تنوع مقررات در این حوزه جلوگیری کند.^{۱۲}

به طور خلاصه می‌توان بیان کرد که این موافقت‌نامه در صدد است تا مقررات فنی، استانداردها و آزمایش و صدور گواهی محصولات و غیره مانع غیرضروری فراروی تجارت ایجاد نمایند.^{۱۳} جهت روشن شدن موضوع، ضمیمه اول موافقت‌نامه اقدام به تعریف اصطلاحات بکار رفته در این سند می‌کنند. ضمیمه اول موافقت‌نامه مقررات فنی را بدین شکل تعریف می‌کند «مقررات فنی، سندی است که ویژگی‌های محصول یا فرایندها و روش‌های تولید مربوط به آن‌ها از جمله مقررات اداری مربوطه‌ای که رعایت آن‌ها الزامی است را مقرر می‌دارد. این سند هم‌چنین ممکن است تمام یا بخشی از اصطلاحات، نمادها، ضوابط مربوط به بسته‌بندی، علامت‌گذاری یا برچسب‌زنی محصول، فرایند یا روش تولید را در بر گیرد».

و منظور از استاندارد، «سند مصوب یک مؤسسه‌ی تایید شده است که قواعد، خطوط راهبردی یا ویژگی‌های محصولات یا فرایندها و روش‌های تولیدی که رعایت آن‌ها الزامی نیست را برای استفاده عمومی تهیه می‌کند. این سند هم‌چنین ممکن است تمام یا بخشی از اصطلاحات، نمادها، ضوابط مربوط به بسته‌بندی، علامت‌گذاری یا برچسب‌زنی را برای محصول، فرایند یا روش تولید مورد نظر را در بر می‌گیرد».^{۱۴}

نهادهای ملی عضو در دو سازمان فوق از طریق کمیته‌های فنی ایجاد شده توسط آن سازمان‌ها در توسعه‌ی استانداردهای بین‌المللی مشارکت می‌کنند.

12. Accord sur les obstacles techniques Au commerce, Article 2.4.

13. http://www.wto.org/french/tratop_f/tbt_f/tbt_info_f.htm, consulté le 10 juin 2010.

14. Voir, Annexe 1 de l'Accord **sur les obstacles techniques au commerce**.

با تأمل در تعاریف پیش گفته در خصوص استانداردها و مقررات فنی نکات زیر قابل توجه است: اولاً) مقررات فنی جنبه‌ی الزامی دارد و توسط دولت‌ها بر اساس سیاست‌گذاری‌ها برای حفاظت از سلامت و بهداشت انسان، حیوان و گیاه یا حفاظت از محیط زیست وضع می‌شوند درحالی که استانداردها جنبه‌ی الزامی ندارند و معمولاً از سوی نهادهای غیردولتی هم‌چون سازمان بین‌المللی استاندارد تنظیم و تدوین می‌شوند. ثانیاً) در صورت عدم رعایت مقررات فنی کشور وارد کننده، چنین کالاهایی غیرقابل ورود محسوب می‌شوند، در حالی که این امر در مورد کالاهای فاقد استاندارد صادق نمی‌باشد و چنین کالاهایی قابل ورود به کشور وارد کننده می‌باشند.

برای تحقق اهداف مورد نظر در خصوص استانداردها، مقررات فنی و رویه‌های ارزیابی مطابقت، رعایت یک‌سری اصول توسط دولت‌ها لازم است. رعایت این اصول توسط دولت‌ها برای تهیه، تصویب و اجرای مقررات فنی و آیین‌های مربوط به ارزیابی مطابقت الزامی است. در خصوص مقررات فنی، اولین اصل، اصل عدم تبعیض می‌باشد که بر طبق آن اگر یکی از اعضا در مورد کالاهای وارده رفتاری اتخاذ کرد، همان رفتار باید در مورد کالاهای مشابه ملی (رفتار ملی) نیز اعمال گردد. یا اگر این رفتار در مورد کالاهای وارداتی از یک کشور اعمال گردید، باید همان رفتار در مورد واردات مشابه از سایر کشورها نیز تسری پیدا کند (شرط ملت کامله الوداد یا شرط عنایت متساوی)^{۱۵}. در مورد آیین‌های ارزیابی مطابقت (آزمایش و بازرسی)، اصل عدم تبعیض به این شکل است که

۱۵. برای اطلاعات بیش‌تر در مورد این اصول نک:

Nyahoho E. et Proulx (p.p.), Le commerce international: théories, politiques et perspectives industrielles, presses de l'Université du Québec, 2006, pp. 296-299.

دول عضو نباید در خصوص تهیه، تصویب و اجرای آیین‌ها به نحوی عمل کنند که بین کالاهای وارداتی و کالاهای ملی مشابه و بین کالاهای وارداتی از کشورهای دیگر تفاوت قایل شود. به عبارت دیگر بین کالاهای وارداتی و کالاهای ملی مشابه رفتاری متفاوت وجود داشته باشد که این رفتار در خصوص کالاهای وارداتی سخت‌گیرانه و نامطلوب باشد در حالی که در مورد کالاهای ملی، رفتاری منعطف تلقی شود.

دومین اصل، اصل پرهیز از ایجاد موانع غیرضروری فراروی تجارت است. در مورد مقررات فنی و آیین‌های ارزیابی مطابقت، دول عضو باید رفتارها و آیین‌ها را به صورتی تعریف و مشخص کنند که کم‌ترین مانع و محدودیت را بر سر راه تجارت قرار دهد و این که اقدامات مزبور ضمن رعایت تناسب، محدودکننده‌تر از حد لازم برای اهداف تلقی نشود.

سومین اصل، اصل هماهنگی است. موافقت‌نامه دول عضو را تشویق می‌کند تا از استانداردهای بین‌المللی استفاده نمایند. حسن به کارگیری استانداردهای بین‌المللی در این است که از توسل به مرحله‌ی غیرضروری و پایدار مقررات فنی و آیین‌های ارزیابی مطابقت در سطح ملی جلوگیری می‌کند. توسل به مقررات و آیین‌های مزبور، این خطر را به همراه خواهد داشت تا موانع غیرضروری را در مقابل تجارت و مبادلات تجاری قرار دهیم.

چهارمین اصل، اصل معادل‌سازی یا همانندسازی است. موافقت‌نامه‌ی مربوط به موانع فنی فرا روی تجارت از دول عضو می‌خواهد تا مقررات فنی سایر اعضا را حتی اگر با مقررات آن‌ها متفاوت است تا حدی که این مقررات اهداف مقررات خودشان را تامین می‌کند به رسمیت بشناسند. این سند همچنین از اعضا درخواست می‌کند تا آیین‌های ارزیابی مطابقت را به صورت متقابل به رسمیت بشناسند تا از این طریق از انجام آزمایش‌های متعدد و مکرر بر روی کالاها جلوگیری شود. آخرین اصل، اصل شفافیت

است. دول عضو باید مقررات فنی‌ای که در نظر دارند تصویب کنند را به اطلاع سازمان جهانی تجارت برسانند تا مشخص شود که آیا این مقررات تاثیر قابل توجهی بر تجارت دارد و این که این مقررات مبتنی بر استانداردهای بین‌المللی هستند یا خیر. دول عضو باید به سایر اعضا مهلتی دهند تا بتوانند نظرات و ملاحظات‌شان را در مورد این مقررات ارایه دهند.^{۱۶}

با همه‌ی این تفاسیر ذکر این نکته لازم است که سازمان جهانی تجارت، اعضا را ملزم به داشتن استانداردهای کالا نمی‌کند و این خود دولت‌ها هستند که ابتکار عمل را در وضع مقررات فنی به‌دست می‌گیرند. موافقت‌نامه‌ی مربوط به موانع فنی فراروی تجارت در تلاش است که موانع غیرضروری ایجاد نکند زیرا موانع فنی یکی از بزرگ‌ترین موانع غیرتعرفه‌ای محسوب می‌شود. پس دول عضو قادر به وضع و تهیه‌ی مقرراتی الزامی در خصوص محصولات در راستای تحقق اهداف مشروع می‌باشند. امنیت ملی، جلوگیری از شیوه‌های خدعه‌آمیز، حفاظت از سلامت و بهداشت و امنیت اشخاص، حفاظت از حیات و سلامت جانوران، حفاظت از پوشش گیاهی و حفاظت از محیط زیست، جملگی از اهداف مشروعی هستند که مورد حمایت موافقت‌نامه‌ی مربوط به موانع فنی فراروی تجارت می‌باشند.

ب) موافقت‌نامه‌ی مربوط به اجرای تدابیر بهداشتی و بهداشت گیاهی

بعد از موافقت‌نامه‌ی مربوط به موانع فنی فرا روی تجارت، موافقت‌نامه‌ی مربوط به اجرای تدابیر بهداشتی و بهداشت گیاهی به عنوان دومین موافقت‌نامه در این حوزه مطرح

16. OCDE, L'impact des réglementations sur le commerce de produits agroalimentaires, service des publications de l'OCDE, 2003, pp. 146-152.

می‌شود. همان طور که در بالا نیز ذکر شد موضوع کیفیت محصولات از جمله مسایلی است که با پیشرفت فناوری اهمیت زیادی پیدا کرده است. بدین منظور در سازمان جهانی تجارت نیز اقداماتی صورت پذیرفته است. آثار و تبعات تولید برخی کالاها و فرایندهای تولید می‌تواند آثار ناگواری بر حیات و سلامت انسانی، جانوری و گیاهی داشته باشد. به همین جهت تحت شرایطی می‌توان از اصول سازمان جهانی تجارت عدول کرد. یکی از اصلی‌ترین مبانی عدول از اصول سازمان جهانی تجارت مسئله‌ی مربوط به استثنائات زیست محیطی است که در ماده‌ی ۲۰ موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت پیش‌بینی شده است. غیر از ماده‌ی ۲۰ موافقت‌نامه‌ی عمومی تعرفه و تجارت، موافقت‌نامه‌ی دیگری تحت عنوان «موافقت‌نامه‌ی مربوط به اجرای تدابیر بهداشتی و بهداشت گیاهی» وجود دارد که از جمله اسناد مهم سازمان جهانی تجارت محسوب می‌شود.

طرح موضوع کاهش حمایت‌ها در بخش کشاورزی در دور اروگوئه این نگرانی را قوت داد که با اجرایی شدن موافقت‌نامه‌ی کشاورزی سطح استانداردهای کشاورزی و مواد غذایی توسط دولت‌ها بالا رود و این امر خود مانعی بر سر راه تجارت گردد. این نگرانی در کنار وجود اجازه‌ی اتخاذ تدابیر ضروری برای حفاظت از سلامت و بهداشت انسان، جانور و گیاه مندرج در ماده‌ی ۲۰ گات تقویت گردید. سرآخر، در دور اروگوئه، موافقت‌نامه مربوط به اجرای تدابیر بهداشتی و بهداشت گیاهی به عنوان یکی از اسناد سازمان جهانی تجارت به تصویب رسید.^{۱۷}

مقررات این موافقت‌نامه تعیین می‌کنند که دولت‌های عضو در چه شرایطی، با توجه به تعهدات‌شان نسبت به آزادی مبادلات تجاری، مجاز به ممنوع کردن ورود کالاها و

17. *Ibid.*, pp. 153-154.

فراورده‌های مضر برای اشخاص و محیط زیست می‌باشند. به عبارت دیگر موافقت‌نامه‌ی مربوط به اجرای تدابیر بهداشتی و بهداشت گیاهی هدفی دوگانه را دنبال می‌کند: الف) شناسایی حقوق حاکمه‌ی دول عضو سازمان جهانی تجارت برای تضمین حفاظت بهداشتی که مناسب تشخیص می‌دهند. ب) و این که تدابیر اتخاذ شده توسط دول عضو سازمان جهانی تجارت، بنا بر موافقت‌نامه‌ی مربوط به اجرای تدابیر بهداشتی و بهداشت گیاهی، محدودیت غیرضروری، خودسرانه، پوشیده بر تجارت بین‌الملل ایجاد نکند و همچنین از حیث علمی قابل توجیه باشد.

از حیث دامنه‌ی شمول اجرا باید افزود که دامنه‌ی شمول موافقت‌نامه‌ی مربوط به موانع فنی فراروی تجارت گسترده‌تر است؛ زیرا موافقت‌نامه‌ی مربوط به اجرای تدابیر بهداشتی و بهداشت گیاهی تنها تدابیر حفاظت بهداشتی را مورد توجه قرار می‌دهد در حالی که موافقت‌نامه‌ی مربوط به موانع فنی فراروی تجارت تمام تدابیر و مقررات فنی و استانداردهای اجرایی هم‌چون برچسب‌زنی بر پاکت‌های سیگار یا حتی قواعد فنی مربوط به کمر بند ایمنی اتومبیل و آیین‌های معین جهت تضمین رعایت (آیین‌های موسوم به آیین‌های ارزیابی مطابقت) را نیز در بر می‌گیرد. به عبارت دیگر زمانی که تدابیر تجاری‌ای که هدف آن حفاظت از بهداشت است تحت پوشش و شمول موافقت‌نامه‌ی مربوط به اجرای تدابیر بهداشتی و بهداشت گیاهی قرار نگیرد این شانس تقویت می‌شود که تدابیر تحت شمول موافقت‌نامه‌ی مربوط به موانع فنی فراروی تجارت قرار گیرد.^{۱۸}

18. Magalhaes, Joao, «Accord SPS : quel bilan 10 ans après ?», communication présentée le 21 octobre 2004, Bull. Acad. Vét. France — 2004 - Tome 157 - Supplément au N°3 www.academie-veterinaire-france.fr, consulté le 15 février 2010.

هر دو موافقت‌نامه‌ی موانع غیرضروری، خودسرانه و پوشیده بر تجارت بین‌الملل را ممنوع کرده‌اند اما از حیث حقوق و تعهدات قدری متفاوت هستند. بنا بر موافقت‌نامه‌ی مربوط به اجرای تدابیر بهداشتی و بهداشت گیاهی، تدابیر اتخاذی در صورتی به اجرا گذاشته می‌شوند که برای حفاظت از حیات و بهداشت و سلامت بر اساس اطلاعات علمی ضروری باشد. بر عکس، موافقت‌نامه‌ی مربوط به موانع فنی فراروی تجارت به دول عضو اجازه می‌دهد تا قواعد و مقررات فنی را جهت تحقق بعضی اهداف مشروع همانند امنیت ملی، حفاظت از بهداشت یا امنیت اشخاص یا حفاظت از محیط زیست وضع کنند. به عبارت دیگر در موافقت‌نامه‌ی مربوط به موانع فنی فراروی تجارت موضوع اطلاعات علمی معتبر به عنوان یکی از عناصر مرتبط جهت ارزیابی خطر لحاظ نمی‌شود.

جهت اجرای مفاد موافقت‌نامه‌ی مربوط به اجرای تدابیر بهداشتی و بهداشت گیاهی، این سند در ماده‌ی ۱۲ خود کمیته‌ی ویژه‌ای تحت عنوان «کمیته‌ی تدابیر بهداشتی و بهداشت گیاهی» پیش‌بینی می‌کند. این کمیته به منزله‌ی فورم مباحثه و مبادله‌ی اطلاعات در خصوص حل مسایل و مشکلات مربوط به بهداشت و بهداشت گیاهی است و همه‌ی اعضای سازمان جهانی تجارت در آن عضویت دارند. کمیته‌ی مزبور به منظور اجرای موافقت‌نامه‌ی به صورت دوره‌ای مقررات و آیین‌نامه بهداشت و بهداشت گیاهی جدید مرتبط با تعهدات دولت‌ها به موجب موافقت‌نامه‌ی مربوط به اجرای تدابیر بهداشتی و بهداشت گیاهی را روزآمد می‌کند. روابط این کمیته تنها به اعضای سازمان جهانی تجارت محدود نمی‌شود بلکه با نهادهای بین‌المللی صالح در حوزه‌ی حفاظت بهداشتی و بهداشت گیاهی هم‌چون کمیسیون کدکس مواد غذایی^{۱۹} ارتباط تنگاتنگی برقرار کرده است.

۱۹. کمیسیون کدکس مواد غذایی یا (Commission du codex alimentarius) در سال ۱۹۶۳ توسط سازمان خوار و بار کشاورزی و سازمان جهانی بهداشت به منظور تهیه‌ی استانداردهای غذایی، خطوط

نکته‌ی قابل تامل در موافقت‌نامه‌ی مربوط به اجرای تدابیر بهداشتی و بهداشت گیاهی در خصوص «اصل احتیاط»^{۲۰} می‌باشد. باوجود این که موافقت‌نامه مزبور تصویب تدابیر محدود کننده بر تجارت را منوط به دلایل علمی کرده است، اما در بند ۷ ماده‌ی ۵ این سند به نظر می‌رسد که ایده‌ی اصل احتیاط مورد پذیرش قرار گرفته است.^{۲۱} این بند به طرفین اجازه می‌دهد تا تدابیر موقتی را بر اساس «اطلاعات مرتبط» حتی اگر «دلایل علمی مرتبط کافی» در دست نباشد، تصویب نمایند. در قضایای متعددی در پیشگاه سازمان جهانی تجارت به این موافقت‌نامه‌ی استناد شده و از این منظر نیز موضوع احتیاط مطرح شده است. بارزترین این قضایا، قضیه‌ی گوشت‌های هورمنی است که در آن گروه ویژه اعلام کرد که اتحادیه اروپا مطابق با مقررات موافقت‌نامه‌ی مربوط به اجرای تدابیر بهداشتی و بهداشت گیاهی عمل نکرده است، زیرا دلایل کافی دال بر مضر و خطرناک بودن این گوشت‌ها برای انسان و ارزیابی خطر آن ارائه نداده است. و در ارتباط با اصل احتیاط،

راه‌بردی و سایر اسناد مربوطه ایجاد شد. کُد مواد غذایی یا مجموعه قواعد و مقررات مربوط به مواد غذایی اهمیت زیادی دارد و به عنوان مرجعی برای مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان تلقی می‌شود. مجمع عمومی سازمان ملل متحد در بند ۳۹ قطع‌نامه‌ی ۳۹/۲۴۸ خود در ۹ آوریل ۱۹۸۵ در خصوص حمایت از مصرف‌کننده بر اهمیت این کُد تأکید کرده است.

۲۰. اصل احتیاط پیش فرضی است که آثار بالقوه خطرناک یک پدیده یا محصول ناشی از یک فرایند را مشخص کرده و در حالت ارزیابی‌های علمی امکان تعیین یقین قطعی خطر را در اختیارمان نمی‌گذارد. اعلامیه ریو در اصل ۱۵ خود در مورد احتیاط مقرر می‌دارد: «برای حفاظت از محیط زیست، دولت‌ها باید متناسب با امکانات خود تدابیر احتیاطی وسیعی را اعمال نمایند. در صورت خطر ورود صدمات شدید یا غیرقابل جبران، عدم وجود دلایل قطعی علمی نباید بهانه‌ای برای تأخیر در اتخاذ تدابیر موثر برای پیش‌گیری از ورود صدمه به محیط زیست شود».

21. Boisson de Chazournes, L., Desgagé, R., Mbengue, M., Romano, C., *Protection internationale de l'environnement*, Paris, pedone, 2005, p. 578.

رکن پژوهشی اعلام کرد که به غیر از حقوق بین الملل محیط زیست، این اصل هنوز در جای دیگر اعتباری ندارد.^{۲۲}

در قضیه‌ی دیگری موسوم به قضیه‌ی محصولات کشاورزی ژاپنی، گروه ویژه اعلام کرد که ژاپن تعهداتش را رعایت نکرده است. رکن پژوهشی در رابطه با تفسیر مفهوم دلیل کافی مندرج در بند ۲ ماده‌ی ۲ موافقت‌نامه‌ی مذکور تایید کرد که چنین ادعایی باید انحصاراً در پرتو بند ۱ ماده‌ی ۵ که در خصوص ارزیابی خطرات است، تفسیر شود. در ضمن این مرجع اعلام کرد که وجود رابطه «کافی و کامل» بین تدابیر موافقت‌نامه‌ی مربوط به اجرای تدابیر بهداشتی و بهداشت گیاهی و دلایل علمی مطروحه در قضیه‌ی گوشت‌های هورمنی باید به عنوان رابطه‌ای «منطقی و عینی» بین این دو عنصر گسترش یابد.

به علاوه ارزیابی خطرات باید از حیث علمی اثبات شود و باید احتمال تحقق چنین خطراتی حقیقت داشته باشد. رکن پژوهشی ضمن تایید رویکرد مورد به مورد تفسیر خود در خصوص رابطه‌ی منطقی بین تدابیر موافقت‌نامه‌ی مربوط به اجرای تدابیر بهداشتی و بهداشت گیاهی و دلایل علمی اعلام کرد که بستگی به اوضاع و احوال خاص قضیه دارد که شامل ویژگی‌های تدابیر مربوطه و کیفیت دلایل علمی می‌شود. ارزیابی خطرات نباید منتهی به یک نتیجه‌ی سخت شود و باید نمایانگر نقطه‌نظر غالب جریان‌ات اصلی نظرات علمی باشد.^{۲۳}

22. Rapport du groupe spécial, communautés européennes- mesures communautaires concernant la viande et les produits carnés, 18 août 1997, WT/DS/26/R ; Rapport de l'Organe d'appel, 16 janvier 1998, WT/DS48/AB/R.

23- Rapport du groupe spécial, Japon- mesures visant les produits agricoles, 27 octobre 1998, WT/DS76/R ; Rapport de l'organe d'appel, 22 février 1999, WT/DS76/AB/R.

با این اوصاف موافقت‌نامه‌ی مربوط به اجرای تدابیر بهداشتی و بهداشت گیاهی می‌تواند عملاً در خدمت اجرای بخشی از اصول حقوق بین‌الملل محیط زیست به صورت محدود قرار گیرد و کورسوی امیدی را جهت تقویت بیش‌تر تعامل بین تجارت و محیط زیست فراهم سازد.

نتیجه گیری

با وجود هم گرایی مشکل بین موضوعات تجاری و زیست محیطی، تحولات اخیر مبین بهبود رابطه‌ی بین این دو موضوع می‌باشد. در طول حیات گات، مسایل محیط زیست پیشرفت و گسترش چندان زیادی نداشتند در حالی که این موضوع در مورد سازمان جهانی تجارت صادق نیست زیرا این سازمان توجه بیش تری به محیط زیست مبذول داشته است. به طور کلی کاستی‌های موافقت‌نامه‌ی عمومی تعرفه و تجارت سبب شد تا تحولات بنیادینی در سیستم تجاری چندجانبه بین‌المللی صورت گیرد. تحولات اخیر این سیستم در قالب سازمان جهانی تجارت به دو دسته قابل تقسیم هستند:

الف) توسعه‌ی ساختاری یا نهادین: شاید بزرگ‌ترین تحول، مربوط به جای‌گزین شدن سازمان جهانی تجارت به جای موافقت‌نامه‌ی عمومی تعرفه و تجارت باشد که تنها یک موافقت‌نامه‌ی ساده و اجرایی بود. خلاهای موجود در گات ۱۹۴۷ از یک سو و خواسته‌ها و ضرورت‌های جامعه‌ی بین‌المللی از سوی دیگر باعث شد موضوع تعامل بین تجارت و محیط زیست به صورت جدی‌تری در دستور کار مذاکرات مربوط به تاسیس سازمان جهانی تجارت و تداوم فعالیت‌های این سازمان در مذاکرات بعدی قرار گیرد. ایجاد کمیته‌ی تجارت و محیط زیست که ایفاگر نقشی کلیدی در تسهیل و ایجاد ارتباط بین موضوعات تجاری و زیست محیطی است از جمله اقدامات برجسته‌ی انجام شده در چارچوب سازمان جهانی تجارت تلقی می‌شود.

ب) توسعه‌ی هنجاری: افزایش صلاحیت سازمان جهانی تجارت در موضوعات تجاری به طور قابل توجهی گسترش پیدا کرد. صلاحیت سنتی گات که تنها محدود به تجارت کالاها می‌شد به موضوعات جدیدی هم‌چون تجارت خدمات و حقوق مربوط به مالکیت‌های معنوی مرتبط با تجارت توسعه یافت.

بی تردید تحولات ساختاری و ماهوی در سیستم تجاری بین‌المللی موجب اثرات مفیدی برای محیط زیست در پی داشته است. ماده‌ی ۲۰ تنها ماده‌ای بود که در موافقت‌نامه‌ی عمومی تعرفه و تجارت، این امکان را فراهم می‌کرد تا با استناد به آن از قواعد تجارت بین‌الملل عدول کنیم و از این طریق از محیط زیست محافظت کنیم.

با تاسیس سازمان جهانی تجارت گام‌های موثرتری در خصوص انجام گفتگوهای سازنده بین متولیان تجارت بین‌المللی و محیط زیست در سطح بین‌المللی برداشته شد. باوجود تجاری بودن این سازمان باید اذعان داشت که در سایه‌ی قواعد تجاری تلاش می‌کند که از محیط زیست نیز حفاظت کند. دیباچه‌ی موافقت‌نامه‌ی مراکش قرینه‌ای بر قصد این سازمان برای تحقق پیوند بین تجارت و محیط زیست است. تدوین موافقت‌نامه‌ی مربوط به موانع فنی فراروی تجارت و موافقت‌نامه‌ی مربوط به اجرای تدابیر بهداشتی و بهداشت گیاهی به صورت مستقیم در مسیر هماهنگی هر چه بیشتر بین دو موضوع تجارت و محیط زیست است. این امر باعث شده تا مسایل زیست محیطی به نحوی در کانون برخی از موافقت‌نامه‌های تجاری قرار گیرد. زمانی که حفاظت از محیط زیست به عنوان استثنایی بر قواعد کلی تجارت بین‌المللی توصیف نگردد در این صورت به تناسب موضوع می‌توان از طریق دو موافقت‌نامه‌ی اخیر اقدام کرد.

پاسکال لَمی^{۲۴} دبیرکل سازمان جهانی تجارت اخیراً به مناسبت روز جهانی محیط زیست در ۵ ژوئن ۲۰۱۰ اعلام کرد: «... ما دیگر نمی‌توانیم به این صورت ادامه دهیم که هیچ اتفاقی نیافتاده است. اگر می‌خواهیم زمین را برای نسل‌های آینده حفظ کنیم باید از منابع، تنوع زیستی و محیط زیست به معنای موسع کلمه حفاظت کنیم. حتی قرار گرفتن

24. Pascal Lamy.

توسعه پایدار در بطن ماموریت سازمان جهانی تجارت برای پایه گذاران این سازمان، جنبه امری داشته است^{۲۵} «

در مقایسه با گات ۱۹۴۷ که به طور صریح در دیباچه‌ی خود به موضوع «حداکثر استفاده از منابع جهانی» اشاره می‌کند، سازمان جدید لاقلاً این روی‌کرد را با پیش‌بینی توسعه‌ی پایدار در موافقت‌نامه‌ی مراکش کنار گذاشته است. بی‌تردید سازمان جهانی تجارت نقش مهمی در روابط تجاری بین‌المللی ایفا می‌کند و در حوزه‌ی اشتغالات خود می‌تواند گام موثری در خصوص حفاظت از محیط زیست بردارد. اما این امر به تنهایی کافی نیست و جامعه‌ی بین‌المللی باید تلاش و کوشش‌های مضاعف خود را در سطح بین‌المللی و منطقه‌ای دنبال کند و بستر مناسب‌تری جهت گفتگوی سازنده بین کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه در حوزه‌ی تجارت و محیط زیست محیا سازد.

25. http://www.wto.org/french/news_f/news10_f/dgpl_05jun10_f.htm.

منابع

الف) کتاب‌ها

1. Boisson de Chazournes, Laurence, Desgagne, Richard, Mbengue, Makane, Romando, Cesare, *Protection internationale de l'environnement*, Paris, pedone, 2005.
2. Kieffer B., *L'Organisation mondiale du commerce et l'évolution du droit international public*, Bruxelles, Larcier, 2008.
3. Magalhaes, J., «Accord SPS : quel bilan 10 ans après ?», communication présentée le 21 octobre 2004, Bull. Acad. Vét. France — 2004 - Tome 157 - Supplément au N°3 www.academie-veterinaire-france.fr.
4. Maljean- Dubois, S., *Droit de l'organisation mondiale du commerce et protection de l'environnement*, Bruxelles, Bruylant , 2003.
5. Nyahoho E., et Proulx p. p., *Le commerce international: théories, politiques et perspectives industrielles*, presses de l'Université du Québec, 2006.
6. OCDE, *L'impact des réglementations sur le commerce de produits agroalimentaires*, service des publications de l'OCDE, 2003.

ب) اسناد

1. Accord sur les obstacles techniques au commerce.
2. Accord SPS.
3. Rapport du comité du commerce et de l'environnement, WT/CTE/16, 30 octobre 2009.

4. Rapport du groupe spécial, communautés européennes- mesures communautaires concernant la viande et les produits carnés, 18 août 1997, WT/DS/26/R.
5. Rapport de l'organe d'appel, 16 janvier 1998, WT/DS48/AB/R.
6. Rapport du groupe spécial, Japon- mesures visant les produits agricoles, 27 octobre 1998, WT/DS76/R.
7. Rapport de l'organe d'appel, 22 février 1999, WT/DS76/AB/R.